

Aleksandra REPELEWICZ*

WSPÓŁCZESNE BUDOWNICTWO SAKRALNE W MAŁYCH MIASTACH – NA PRZYKŁADZIE ARCHIDIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ

W pracy podjęto próbę analizy powojennego budownictwa sakralnego w małych miastach Polski (do 50 tys. mieszkańców) – na przykładzie kościołów wybudowanych po 1945 r. na terenie obecnej archidiecezji częstochowskiej. Omówiono historyczne uwarunkowania procesów inwestycyjnych oraz efekty ilościowe i jakościowe, jakie przyniosły starania inwestorów kościelnych. Przedstawione zagadnienia dotyczące wybranej archidiecezji mogą stanowić reprezentatywny przykład budownictwa sakralnego w małych miastach w Polsce.

Słowa kluczowe: budownictwo sakralne, współczesne kościoły, archidiecezja częstochowska

1. WPROWADZENIE

Diecezję częstochowską powstałą z części diecezji kieleckiej i wrocławskiej erygowano w 1925 r. W 1992 r., po 67 latach, utworzono metropolię częstochowską obejmującą archidiecezję częstochowską oraz diecezje radomską i sosnowiecką. Od początku istnienia archidiecezja częstochowska dzieli się na cztery regiony duszpasterskie: częstochowski (aktualnie 115 parafii), radomszczański (85 parafii), wieluński (69 parafii) i zawierciański (43 parafie). Jej powierzchnia wynosi 6925 km², a liczba mieszkańców – 805 150. Obecnie na terenie całej archidiecezji istnieje 312 parafii [Archicrest 2022], z których 159 mieści się w budynkach kościołów parafialnych wybudowanych po 1945 r. Na terenie regionu częstochowskiego archidiecezji częstochowskiej znajduje się 85 kościołów wzniesionych po 1945 r., z czego 42 to kościoły w miastach, a 43 – na wsiach. W regionie radomszczańskim jest 61 kościołów wzniesionych po II wojnie światowej, z których 10 to świątynie w miastach, a pozostałe 51 to kościoły wiejskie. Na terenie regionu wieluńskiego

---

* Politechnika Częstochowska, Wydział Budownictwa, Katedra Budownictwa Lądowego.
ORCID: 0000-0003-3578-7547.

mamy 50 kościołów wzniesionych po 1945 r., z czego tylko 2 są usytuowane w mieście, a 48 – na wsiach. W regionie zawierciańskim istnieje 37 kościołów wzniesionych po II wojnie światowej. W miastach jest 15 z nich, a na wsiach – 22.

Ogółem we wszystkich czterech okręgach duszpasterskich archidiecezji częstochowskiej po 1945 r. wybudowano 233 kościoły: 69 budowli tego typu wzniesiono w miastach, a 164 – na wsiach. W samej Częstochowie takich obiektów jest 37 [Repelewicz 2021: 153-165], a 32 – w mniejszych miastach archidiecezji (poniżej 50 tys. mieszkańców).

2. KOŚCIOŁY W MAŁYCH MIASTACH

Na terenie archidiecezji znajduje się 12 miast. Największe z nich to stolica archidiecezji – Częstochowa, mniejsze to Zawiercie, Radomsko, Myszków, Wieluń, Kłobuck, Blachownia, Poręba, Praszka, Pajęczno, Działoszyn i Krzepice. Większą część obiektów sakralnych wzniesionych po II wojnie światowej na terenie tej archidiecezji w miastach do 50 tys. mieszkańców stanowią kościoły w dwóch największych miastach: Zawierciu i Radomsku, natomiast w trzech najmniejszych nie było potrzeby budowania nowych, gdyż istniejące wcześniej na terenie parafii stare kościoły zaspokajały potrzeby mieszkańców (tab. 1). W Pajęcznie są dwie takie parafie: Narodzenia Pańskiego i Wniebowzięcia NMP, w Działoszynie również dwie: św. Marii Magdaleny i bł. Michała Kozala BM, a w Krzepicach – jedna: św. Jakuba Apostoła.

Najstarsze z powojennych kościołów powstały dopiero w latach 70., co nie wynikało z braku zapotrzebowania na nowe świątynie we wcześniejszych latach, ale z celowej polityki władz PRL blokujących wydawanie pozwoleń na budowę wszelkich obiektów sakralnych. Pewne rozluźnienie nastąpiło po 1956 r., gdy w całym kraju, w tym w ówczesnej diecezji częstochowskiej, wydano niewiele pozwoleń. Były to głównie zgody na budynki w dużych miastach, gdzie potrzeby były największe. Małe miasta archidiecezji (poza Radomskiem) ta i tak skromna fala ominęła. Dodać należy, że większą część wydanych wtedy pozwoleń w krótkim czasie wycofano. Dopiero odwilż polityczna po 1970 r. dosięgnęła mniejsze ośrodki miejskie. Pierwsze z pozwoleń na budowę wydano w 1974 r., prawie 30 lat po II wojnie światowej, a drugie – dopiero 4 lata później, w 1978 r. Kolejne zgody na wzniesienie obiektu sakralnego pojawiły się już po zrywie „Solidarności”, gdy w całym kraju nastąpił gwałtowny wzrost budownictwa sakralnego. Budowę aż 19 (ponad 60%) z opisywanych kościołów rozpoczęto w latach 80. W latach 90., w związku z zaspokojeniem większości pilnych potrzeb, liczba rozpoczynanych budów spadła o połowę, a po 2000 r. rozpoczęto budowy już tylko dwóch obiektów, co wyraźnie dowodzi, że wieloletnie potrzeby w zakresie budownictwa sakralnego doczekały się zaspokojenia.

Tab. 1. Kościoły małych miast archidiecezji częstochowskiej wzniesione po 1945 r.

Lp.	Miasto	Liczba mieszkańców [Polska w Liczbach 2022]	Powojenne kościoły (lata budowy)
1	Zawiercie	48 412	NMP Królowej Polski (1974-2000) św. Maksymiliana Kolbe (1982-1986) św. Andrzeja Boboli (1983-1991) św. Alberta Chmielowskiego (1988-1992) św. Stanisława Kostki (1988-1998) św. Wojciecha BM (1989-1993) Wniebowstąpienia Pańskiego (1991-1993) Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa (1995-1998) Miłosierdzia Bożego (2001-2008)
2	Radomsko	44 977	NMP Matki Kościoła (1982-2000) Najświętszego Serca Pana Jezusa (1985-1993) św. Maksymiliana Kolbe (1985-1993) NMP Królowej Polski (1986-2008) bł. Michała Kozala BM (1987-2000) Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa (1988-2003) Jana Chrzciciela (1988-1993) Miłosierdzia Bożego (1989-1996) św. Joachima i Anny (1994-2000) św. Jadwigi Królowej (1997-2010)
3	Myszków	30 988	Trójcy Przenajświętszej (1978-1985) św. Andrzeja Boboli (1982-1991) św. Anny (1986-1992) Narodzenia NMP (1990-2000) Świętych Apostołów Piotra i Pawła (1998-2010)
4	Wieluń	21 735	św. Stanisława BM (1989-1999)
5	Kłobuck	12 709	Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa (1989-1999) MNP Fatimskiej (2000-2020)
6	Błachownia	9 420	św. Franciszka z Asyżu (1986-1992) Najświętszego Zbawiciela (1995-2000)
7	Poręba	8 418	św. Jerzego Męczennika (1985-1987) MNP Anielskiej (1988-2000)
8	Praszka	7 431	Świętej Rodziny (1997-2004)
9	Pajęczno	6 592	–
10	Działoszyn	5 709	–
11	Krzepice	4 329	–

Źródło: Polska w Liczbach 2022; Archicest 2022.

3. KOŚCIOŁY ZAWIERCIA

Zawiercie jest największym po Częstochowie miastem archidiecezji częstochowskiej. To przemysłowe, rozwijające się po wojnie miasto cierpiało na niedobór miejsc kultu religijnego. W nowych dzielnicach mieszkaniowych nie przewidziano budowy kościołów. Intensywne starania o wzniesienie świątyni w Zawierciu trwały 17 lat. Zgodę na budowę kościoła NMP Królowej Polski uzyskano dopiero w 1974 r. (rys. 1). W tej sytuacji nie dziwi fakt, że zaprojektowano bardzo duży obiekt, wznoszono go w pośpiechu, co niestety doprowadziło do wad, które usuwano jeszcze przez długie lata. Nieprawidłowe wykonanie ław fundamentowych oraz murów spowodowało pęknięcie ściany. Okazało się, że ściana frontowa kościoła odchyliła się od pionu o 13,5 cm, a ławy wraz ze ścianami fundamentowymi osiadły o ok. 5 cm, odrywając się od stropu piwnicy. Ściana groziła zawaleniem i jedynym ratunkiem było wzmocnienie i naprawienie uszkodzeń. Dopiero w 2000 r. dokonano uroczystego poświęcenia kościoła [Piotrkowski, Dalewski 1982, 1983].

Budynek świątyni jest prosty, zaprojektowany w stylu modernistycznym, bez charakterystycznej wieży sugerującej, że jest to obiekt sakralny (wolnostojącą wieżę wzniesiono dopiero po 2000 r.). Projektantem był Andrzej Zdzeniecki, w którego zamierzeniu kościół swą formą miał przypominać arkę Noego [Zdzeniecki 1973]. Dookoła budynku znajdują się faliste zadaszenia przedstawiające fale, na których stoi arka, a przeszklenie strefy wejściowej sugerować ma wody potopu. Mimo tej deklaracji autora budynek bardziej przypomina obiekt użyteczności publicznej niż budowlę sakralną. Świątynia jest jednoprzestrzenna, z balkonem wzdłuż nawy. Jest to ustrój ścianowo-szkieletowy o strukturze murewo-żelbetowej.

Rys. 1. Kościół NMP Królowej Polski w Zawierciu [fot. autorki]

Kolejne cztery obiekty zaprojektowano przed 1989 r. W tym czasie uzyskanie pozwolenia na budowę kościoła było jeszcze utrudnione, mimo że nastąpiło już w tej dziedzinie pewne rozluźnienie. Wpływ na ostateczny kształt, wielkość obiektu oraz jego lokalizację miały wówczas czynniki zewnętrzne. Głównym z nich były różne ograniczenia narzucane przez władze oraz trudności powodowane przez opór jednostek administracyjnych. Dochodziły do tego kłopoty z zakupem materiałów, z różnych przyczyn wprowadzano w czasie realizacji zmiany w stosunku do projektów. Przyjąć należy zatem, że jedynie cztery najnowsze obiekty: kościoły parafialne św. Wojciecha BM, Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, Miłosierdzia Bożego oraz kościół filialny Wniebowstąpienia Pańskiego były projektowane i budowane po 1989 r., a więc w czasie, gdy nie istniały już żadne formalne utrudnienia w procesie inwestycyjnym, a dostęp do odpowiednich materiałów i środków nie był ograniczony.

Rys. 2. Kościół Miłosierdzia Bożego w Zawierciu [fot. autorki]

Przykładem takiego kościoła jest najnowsza ze świątyń – pw. Miłosierdzia Bożego (rys. 2). Jest to obiekt zaprojektowany przez Agnieszkę Bednarską-Szkarłat w stylu neohistorycznym [Bednarska-Szkarłat 2001]. Budynek ma ukształtowanie tradycyjne, jest to bazylika z pseudotranseptem w systemie wiązanym. Rzut poziomy kościoła zaprojektowany jest na krzyżu łacińskim. Kopuła z latarnią, okrągłe okna oraz zaokrąglone wnęki wejściowe i okienne są charakterystyczne dla starochrześcijańskiej architektury łacińskiej. Konstrukcyjnie jest to ustrój ścianowo-szkieletowy o strukturze żelbetowo-stalowo-murowej [Gawroński, Bielawski 2001].

Opisywane kościoły Zawiercia można uznać za przykład powojennego budownictwa sakralnego niedużego polskiego miasta powiatowego. Wszystkie świątynie

prezentują nawiązujące do tradycji chrześcijańskiej zorientowanie osiowe połączone z ukierunkowaniem podłużnym. Wykonane są w technologii tradycyjnej, w większości jako konstrukcje murowe. Doskonale widać wpływ czasu, w którym powstawały poszczególne obiekty, na ich wielkość, styl, rozwiązania funkcjonalne i techniczne.

4. KOŚCIOŁY RADOMSKA

Początek starań o budowę nowego kościoła w Radomsku przypada na 1956 r. W marcu 1959 r. zatwierdzono projekt kościoła Najświętszego Serca Pana Jezusa, w październiku tegoż roku pozwolenie zawieszono pod pozorem braku materiałów budowlanych (w 1963 r. wycofano je całkowicie). Dopiero 6 września 1977 r., po 18 latach uporczywych starań (co roku występowano do władz o pozwolenie na budowę kościoła), ostatecznie uzyskano zgodę na budowę świątyni. Projekt wykonała Stefania Stanisławska. Z powodu różnych trudności dopiero w 1985 r. przystąpiono do jej budowy. W 1992 r. kościół był ukończony w stanie surowym, a w 1993 r. został poświęcony. Nie zachował się projekt budynku.

Pierwsza powojenna świątynia Radomska jest obiektem modernistycznym (rys. 3). Jest to założenie jednorodne, konfiguracja dachosienna o korpusie namiotowym. Wielobok rzutu poziomego obiektu jest asymetryczny, w kształcie wydłużonego sześciokąta, niewielką asymetrię tworzy wysunięcie ściany zewnętrznej na wysokości prezbiterium. Jest to budynek o ustroju szkieletowym.

Największym spośród wszystkich opisywanych budynków jest kościół NMP Królowej Polski, który zaprojektował Zbigniew Białkiewicz [Białkiewicz 1986].

Rys. 3. Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa w Radomsku [fot. autorki]

Pozwolenie na budowę kościoła oraz plebanii i punktu katechetycznego uzyskano w 1983 r., a wiosną 1986 r. rozpoczęto prace przy wykonywaniu fundamentów. Konsekracja odbyła się w 2008 r.

Obiekt wzniesiono w stylu modernistycznym (rys. 3). Jest to założenie jednorodne o konfiguracji kubicznej z korpusem walcowym. Rzut ścian jest asymetryczny z licznymi fragmentami łukowymi. Obiekt został wykonany jako konstrukcja ścianowo-szkieletowa. Projekt stalowej konstrukcji dachowej powstał dopiero w 1992 r. [Perek 1992]. Co ciekawe, obiekt ten, jako jeden z nielicznych w całej archidiecezji, ma dwuwarstwowe ściany, docieplone warstwą styropianu.

Rys. 4. Kościół NMP Królowej Polski w Radomsku [fot. autorki]

Kościół Radomska nie prezentują jednorodnego stylu, każdy ma indywidualny charakter. Pewnych podobieństw można się dopatrywać jedynie w dwóch obiektach zaprojektowanych przez Zygmunta Fagasa (kościół pw. bł. Michała Kozala i Miłosierdzia Bożego). Konwencja stylistyczna świątyń Radomska jest zróżnicowana. W dziedzinie rozwiązań konstrukcyjnych nie prezentują one szczególnego nowatorstwa. Wynika to z zastosowania tradycyjnej technologii. Mniejsze obiekty są najczęściej konstrukcjami ścianowymi, murowanymi z cegły pełnej. Aż połowa kościołów została wzniesiona w taki właśnie sposób. Dwa obiekty mają konstrukcję szkieletową żelbetową, a trzy – ścianowo-szkieletową. Dachy są najczęściej konstruowane z drewna, tylko dwa obiekty mają stalową konstrukcję dachową, a jeden – żelbetową.

5. KOŚCIOŁY MYSZKOWA

Pierwszy z powojennych kościołów Myszkowa zaczęto budować dopiero w 1978 r. Przez 33 lata, mimo powstania nowych dzielnic mieszkaniowych i rozwoju przemysłu, nie udało się tu wybudować żadnego nowego kościoła. Ten pierwszy też nie był zupełnie nowym obiektem, ale rozbudową istniejącego budynku katechetycznego (rys. 5). Tylko takie rozwiązanie było do zaakceptowania przez ówczesne władze. Przed budową dokupiono sąsiednie działki i wyburzono istniejące tam zabudowania. Nie zachowały się projekt przebudowy i nazwisko architekta. Projekt objął przebudowę istniejących murów z przeznaczeniem na kościół halowy z wieżą od strony północno-wschodniej oraz adaptację sali katechetycznej. Forma zewnętrzna obiektu jest mocno zdeterminowana poprzednią funkcją jego głównej części, trudno zatem przypisać go do konkretnej stylistyki.

Rys. 5. Kościół Trójcy Przenajświętszej w Myszkowie [fot. autorki]

Z pięciu powstałych w omawianym okresie świątyni Myszkowa warto zwrócić uwagę na kościół Narodzenia NMP (rys. 6). Jego projekt powstał w 1989 r., a więc na początku okresu sprzyjającego inwestorom kościelnym. Zaprojektowany w stylu postmodernistycznym przez Z. Fagasa [1989a, 1989b], popularnego na tym terenie architekta z Katowic, wyróżnia się interesującą formą zewnętrzną, a także ciekawym wnętrzem. Jako jeden z nielicznych kościołów w całej archidiecezji nie miał aranżacji wnętrza według gustu inwestora, lecz zgodnie z projektem dwóch znanych częstochowskich architektów: Mariana Kruszyńskiego i Jerzego Kopyciaka.

Rys. 6. Kościół Narodzenia NMP w Myszkowie: elewacja frontowa (A);
wnętrze kościoła (B) [fot. autorki]

Powojenne kościoły Myszkowa, podobnie jak w omawianych wcześniej miejscowościach, nie prezentują jednorodnego stylu. Konwencja stylistyczna świątyń jest zróżnicowana. Najstarszy z obiektów ma elementy (wieża, zadaszenie, latarnia) w stylu regionalnym. Całość, zwłaszcza od strony frontowej, zachowała jednak cechy budynku mieszkalnego z lat 70. Dwa obiekty z trzech projektowanych w latach 1984-1989 to obiekty postmodernistyczne, a jeden – modernistyczny. Najnowszy z budynków reprezentuje neoekspresjonizm.

Najstarszy z kościołów jest obiektem wielofunkcyjnym, mieszczącym w jednym budynku część sakralną i katechetyczno-socjalną. Pozostałe cztery obiekty to założenia jednorodne. Wszystkie świątynie prezentują zorientowanie osiowe połączone z ukierunkowaniem podłużnym. Kościoły Myszkowa wzniesiono w technologii tradycyjnej. Najstarszy i najmniejszy obiekt charakteryzuje się ustrojem ścianowym. Pozostałe cztery budynki to ustroje ścianowo-szkieletowe.

6. KOŚCIOŁY NAJMNIEJSZYCH MIAST ARCHIDIECEZJI

Kościół w najmniejszych miastach archidiecezji częstochowskiej zaczęto wznosić dopiero w drugiej połowie lat 80. Budowę najstarszego z nich rozpoczęto w 1985 r., a więc aż 40 lat po wojnie. Nie oznacza to, że nie były one wcześniej potrzebne. W czasie dużych ograniczeń w uzyskiwaniu pozwoleń na budowę oraz sporządzaniu rocznych diecezjalnych planów budowy kościołów starano się przede wszystkim o kościoły w większych ośrodkach miejskich. Paradoksalnie miało to pozytywny wpływ na formę, wielkość i wyposażenie obiektów. Udało się uniknąć popularnego wcześniej budowania na zapas bardzo dużych świątyń. Dzięki wcześniejszym doświadczeniom z innych parafii wybudowano budynki bez kompromisów.

Najstarszy z kościołów zaprojektował w Porębie Z. Fagas w 1985 r. [Fagas 1984, 1985]. Modernistyczny budynek o rzucie prostokątnym w niższej części mieści zakrystię i plebanię. Najwyższym elementem jest asymetrycznie usytuowana wieża-dzwonnica (rys. 7). Nawa główna i prezbiterium pokryte są dwuspadowym dachem o zróżnicowanych kątach nachylenia połaci. Ceglane wykończenie ścian podkreśla surowość i prostotę obiektu.

Rys. 7. Kościół św. Jerzego Męczennika w Porębie [fot. autorki]

Jako pierwszy w III RP, w 1989 r., powstał kościół św. Stanisława BM w Wieluniu (rys. 8). Projektantem był Sławomir Sękowski [Kwaśny]. Prosta bryła budynku ma, jak na czas powstania projektu, charakter zachowawczy, nawiązujący do modernizmu. Wyraźnie widoczna jest nadrzędna rola funkcji, a górne okna w nawie głównej budzą skojarzenia z architekturą przemysłową. Nawa główna przykryta jest dachem dwuspadowym, a niższe nawy boczne mają dachy jednospadowe powtarzające kąty spadku nad nawą główną. Rzut kościoła ma kształt prostokąta. Kamienna elewacja potęguje wrażenie surowości.

Rys. 8. Kościół św. Stanisława BM w Wieluniu [fot. autorki]

Rys. 9. Kościół Świętej Rodziny w Prasce [fot. autorki]

Budynek kościoła w Praszce zaprojektowała Krystyna Zaręba-Kijak z Gliwic w 1997 r. [Zaręba-Kijak 1997; *Decyzja...*]. Ten postmodernistyczny obiekt ma rzut ścian nawiązujący do krzyża greckiego, przykryty jest dachem wielospadowym (rys. 9). W jego centralnym punkcie mieści się wieża – sygnaturka o kształcie luźno nawiązującym do tradycyjnych hełmów. Jest to ustrój ścianowo-szkieletowy o strukturze murowo-żelbetowej.

Przedstawione trzy przykłady kościołów położonych w najmniejszych miastach archidiecezji, wzniesionych w różnym czasie dobrze reprezentują powojenne budownictwo sakralne miasteczek. Budowane stosunkowo późno nie powielały błędów, jakie popełniano wcześniej ze względu na trudny dla inwestorów kościelnych czas przed 1980 r. Są to obiekty stosunkowo nieduże, dobrze dostosowane do potrzeb lokalnych społeczności. Nie są szczególnie nowatorskie, ale stanowią przykład stylowej architektury.

7. PODSUMOWANIE

Kościół w małych miastach archidiecezji częstochowskiej prezentują bardzo dużą różnorodność w zakresie stylistyki i rozwiązań funkcjonalnych. Wydaje się, że funkcja była w wielu przypadkach priorytetem dla inwestorów i projektantów. Analiza opisywanych budynków wykazała w nich istnienie wszystkich niezbędnych stref sprawowania liturgii i pomieszczeń pomocniczych wymaganych przepisami kościelnymi. Większość obiektów prezentuje stylistykę zachowawczą, natomiast istnieją też obiekty nowatorskie, jakich trudno byłoby się spodziewać w niewielkich miastach. Najwcześniej wzniesione obiekty z lat 70. są w większości budowlami modernistycznymi. W latach 80. stylistyka mocno się różnicuje i oprócz kontynuacji modernizmu spotykamy obiekty w stylu regionalnym, a później także postmodernistyczne i neohistoryczne. Niestety, zdarzają się też budynki, których stylistykę trudno jednoznacznie określić. Są to często budowle, które powstawały bez projektów lub znacząco od pierwotnych pomysłów się różnią. Budownictwo sakralne w latach 1945-1989 jest historycznie dziedzictwem trudnych politycznie i ekonomicznie czasów. Często jest świadectwem determinacji duchownych oraz wiernych, natomiast nie zawsze – wybitnym dziełem architektonicznym, choć oczywiście zdarzają się i takie budowle.

Wszystkie z kościołów w małych miastach archidiecezji częstochowskiej wznoszono systemem gospodarczym, opierając się na pracy społecznej wiernych parafii. Do żadnej z tych inwestycji nie zaangażowano dużej firmy wykonawczej, gdyż początkowo nie było takiej możliwości (państwowe firmy nie mogły przyjmować takich zleceń, a prywatne na takim poziomie nie istniały), a później miało to związek z ograniczonymi środkami finansowymi. Z tego też względu zdarzało się, że pewne skomplikowane elementy konstrukcyjne i wykończeniowe upraszczano w trakcie budowy i ostateczny wygląd kościoła różnił się od pierwotnego zamysłu

projektanta. Najczęściej w budynkach kościołów stosowano tradycyjne materiały budowlane. Ściany są więc w przeważającej większości murowane z cegły pełnej, a konstrukcja dachowa to więźba drewniana, ciesielska. Wykończenie i wyposażenie świątyni jest bardzo zróżnicowane i uzależnione od zamożności oraz liczebności parafii.

LITERATURA

- Archicrest, 2022, <https://archicrest.pl/archidiecezja,12/> (dostęp: 28.03.2022).
- Kwaśny S., b.d., *Historia powstania i rozwoju parafii św. Stanisława BM w Wieluniu*, wydawnictwo okolicznościowe, Wieluń.
- Polska w Liczbach, 2022, <https://www.polskawliczbach.pl> (dostęp: 31.03.2022).
- Raczyńska-Lorek A. (red.), 2008, *Wzgórze Miłosierdzia w Blanowicach*, Biblioteka „Niedzieli” 217, Częstochowa.
- Repelewicz A., 2021, *Contemporary churches of Czestochowa – architectural and urbanistic aspects*, in: *Environmental Challenges in Civil Engineering*, eds. Z. Zembaty, D. Bęben, Z. Perkowski, A. Rak, G. Bosco, P. Solanki, Springer International Publishing, New York, pp. 153-165.

Materiały niepublikowane

- Bednarska-Szkarłat A., 2001, *Projekt architektoniczno-budowlany kościoła parafialnego Miłosierdzia Bożego w Zawierciu-Blanowicach*.
- Białkiewicz Z., 1986, *Projekt techniczny kościoła parafialnego w Radomsku. Decyzja w sprawie pozwolenia na budowę kościoła w Praszce z 18 marca 1997 roku*, wydana przez Burmistrza Miasta i Gminy Praszka.
- Fagas Z., 1984, *Plan zagospodarowania terenu kościoła parafialnego w Porębie-Górcze*, Katowice.
- Fagas Z., 1985, *Projekt techniczny architektury kaplicy z punktem katechetycznym i mieszkaniem w Porębie*, Katowice.
- Fagas Z., 1989a, *Opis techniczny do planu realizacyjnego zagospodarowania terenu i projektu koncepcyjnego architektury kościoła parafialnego Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Myszkowie-Mijaczowie*, Katowice.
- Fagas Z., 1989b, *Projekt koncepcyjny architektury i plan realizacyjny zagospodarowania terenu kościoła parafialnego Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Myszkowie-Mijaczowie*, Katowice.
- Gawroński K., Bielawski M., 2001, *Projekt konstrukcyjny kościoła parafialnego Miłosierdzia Bożego w Zawierciu-Blanowicach*.
- Perek T., 1992, *Projekt konstrukcji stalowej dachu kościoła parafialnego w Radomsku*.
- Piotrkowski Z., Dalewski L., 1982, *Ekspertyza w sprawie uszkodzeń ścian nośnych budynku kościoła parafialnego NMP Królowej Polski w Zawierciu*, Kraków.
- Piotrkowski Z., Dalewski L., 1983, *Opinia w sprawie przyczyn oraz sposobów likwidacji uszkodzeń narożnika budynku kościoła parafialnego NMP Królowej Polski w Zawierciu*, Kraków.

Zaręba-Kijak K., 1997, *Projekt techniczno-architektoniczny (wykonawczy) kościoła pw. Świętej Rodziny w Praszce na Makowym Wzgórzu.*

Zdzieniecki A., 1973, *Projekt architektoniczny kościoła parafialnego NMP Królowej Polski w Zawierciu, Kraków.*

CONTEMPORARY SACRAL ARCHITECTURE IN SMALL TOWNS – WITH PARTICULAR REFERENCE TO THE ARCHDIOCESE OF CZĘSTOCHOWA

Summary

The study attempts to analyze the post-war religious architecture in small Polish cities (up to 50 000 inhabitants) – on the example of churches built after 1945 in the archdiocese of Częstochowa. Historical determinants of investment processes as well as quantitative and qualitative effects brought by the efforts of church investors were discussed. The presented issues concerning the selected archdiocese may constitute a representative example of religious architecture in small towns in Poland.

Keywords: sacral architecture, contemporary churches, archdiocese of Częstochowa